

Església de Sant Cugat del Racó

Navàs

Ubicació

Comarca:	Bages
Lloc/Adreça:	Sector central del terme municipal. Parròquia de Sant Cugat del Racó.
Emplaçament	A Navàs prendre pista forestal asfaltada en direcció a Sant Cugat del Racó, uns 6 km.
Alçada:	561
Coordenades:	
Latitud:	41.89757
Longitud:	1.81297
UTM Est (X):	401535
UTM Nord (Y):	4639085

Classificació

Número de fitxa	08141 - 451
Àmbit:	Patrimoni immoble
Tipologia	Edifici
Estil / època:	Medieval Pre-romànic Romànic
Segle	X-XI
Estat de conservació	Bo
Protecció	Legal
Tipus de protecció:	BCIL
Observacions protecció:	Pla Especial Urbanístic de Protecció del patrimoni i catàleg de béns arquitectònics, històrics i ambientals de Navàs (Bages), 2018, amb el núm. 37.01.EA. Núm. registre BCIL: 13927-I Publicació DOGC: 29/04/2019
Data aprovació:	dc., 20/02/2019 - 12:00
Número inventari	IPA 16861
Generalitat i altres inventaris	
Accés	Fàcil
Ús actual:	Religiós
Titularitat	Privada

Titular: 08140A008000120000IJ

Fitxes associades:

[Tenants d'altar preromànics de Santa Maria de les Esglésies](#)

[Goigs de Sant Cugat](#)

[Creu de Sant Cugat del Racó](#)

[Rectoria de Sant Cugat del Racó](#)

[Can Salou](#)

[Cal Gemilà](#)

[Església de Santa Maria de les Esglésies](#)

[Sant Cugat del Racó \(jaciment\)](#)

[Església de Sant Pere de l'Alou o del Racó](#)

Autoria de la fitxa Jordi Piñero Subirana

Data de registre de la fitxa: dt., 21/09/2021 - 13:40

Descripció

L'església de Sant Cugat del Racó és una de les joies del romànic del Bages. Senzilla i sense gaires decoracions, però molt equilibrada i ben posada en el seu emplaçament, destaca per algunes característiques que la fan peculiar: la planta en creu grega, que és relativament poc freqüent, i el cimbori de forma cilíndrica, que és únic a Catalunya. La majoria de cimboris romànics són prismàtics o poligonals i acabats amb cúpula. Així mateix, la decoració d'arcs cecs al voltant de la rotllana li acaben de donar un aspecte elegant i, en aquest punt, similar al cimbori de Sant Jaume de Frontanyà. Un altre element característic, però molt més comú, és la decoració llombarda que omple la major part dels murs exteriors.

Les naus que formen la creu grega són gairebé totes de la mateixa alçada i estan cobertes interiorment amb voltes de canó. La part de la capçalera, encarada a llevant, actualment només conserva l'absis central i l'absidiola de tramuntana, ja que la de migdia fou suprimida en edificar-se la sagristia. Cal dir, però, que l'absidiola nord és una reconstrucció feta a la dècada de 1960. Totes les finestres són de mig punt, adovellades i de doble esqueixada. Exteriorment els murs presenten una decoració típicament llombarda que quasi ocupa tots els murs. Així, el capçal i els murs frontals de les naus són decorats amb arcuacions cegues i lesenes o faixes verticals. El mur de ponent és rematat amb un acroteri pla sobre el qual s'aixeca un campanar d'espada de dos ulls. El portal d'accés, a migdia, és coronat amb arc de mig punt adovellat, d'estil gòtic tardà (segle XVI). S'obrí en substitució de la porta romànica que estava situada en el mateix lloc. Del primitiu edifici preromànic se'n poden veure algunes parts als fonaments de la capçalera.

Pel que fa al cimbori, ja hem dit que destaca pel fet de ser cilíndric. És de poca alçada i presenta una decoració amb finestres cegues. Aquestes estan situades sota el ràfec de la teulada i donen la volta a tot el tambor circular. En aquest mateix punt, a l'interior s'eleva una cúpula que passa del quadrat a l'octògon mitjançant trompes. Està coberta amb mitja esfera i revestida amb argamassa.

A l'interior del temple són remarcables els dos tenants d'altar preromànics, decorats amb elements de tradició visigòtica. Procedeixen de l'església veïna de Santa Maria de les Esglésies. En el paviment es conserven dues sepultures amb inscripcions a les lloses: una és del 1661. Així mateix, els bancs per seure conserven les inscripcions dels seus propietaris, que eren els principals masos de la parròquia: Soler, Taurons, Espinal o Iglesias. També n'hi ha un de les "Prioras del Rosé".

Al voltant de l'església de Sant Cugat, que està situada al centre d'un extens altiplà amb excel·lents vistes, s'hi ha format un nucli d'unes poques cases: l'antiga Rectoria, cal Gemilà i can Salou, a més del petit cementiri que es troba a ponent. Així mateix, a tan sols un quilòmetre de distància trobem una altra església

romànica destacada: Santa Maria de les Esglésies. Treballs recents de neteja que s'han practicat en aquesta segona església han posat en evidència que originàriament havia estat un temple molt similar al de Sant Cugat, amb una planta de creu grega amb dues absidioles laterals, i d'unes dimensions també molt similars. Tradicionalment ja s'havien observat semblances entre les dues edificacions, però es considerava que les Esglésies era una versió en petites proporcions de Sant Cugat. Amb les recents troballes les Esglésies guanya pes i s'equipara amb Sant Cugat. Això obre la porta a noves i suggerents interpretacions d'aquestes dues esglésies tan singulars i tan properes l'una de l'altra. És interessant perquè les Esglésies depenia del monestir de Sant Llorenç prop Bagà i Sant Cugat del de Ripoll, per la qual cosa es pot deduir que, tot i les seves similituds, representaven projectes en certa manera rivals.

Observacions:

Altres denominacions: Sant Cugat de Salou o de l'Alou

Inscripció al portal adovellat d'entrada: 1599.

Inscripció a la llinda de la porta de la sagristia: “SAGRISTIA D [J]ASINTO SOLER R[] D S CUGAT, ANY 1665”.

Inscripció d'una de les tombes del paviment: “[SEPULT]VURA DE HIACINTO SOLER RECTOR Y DELS SEVS. LA CASA DE SOLER 1661”

Inscripció en una segona tomba al paviment: il·legible.

L'emplaçament dominant de Sant Cugat del Racó és molt notable. Té connexió visual amb Montserrat i els principals punts de referència de l'entorn: el Port del Comte, el Cadí, el Pedraforca... Per la banda de llevant: el Montseny, el Montcau. Al sud, el castell de Castellnou. Es troba en un punt més o menys equidistant entre els rius Llobregat i Cardener, i al centre d'una zona muntanyosa que separa el pla de Bages i la plana de Berga.

L'església ha estat objecte de diverses obres de restauració a la segona meitat del segle XX. el 1956 hi va intervenir el Servei de catalogació i conservació de Monuments de la Diputació de Barcelona, sota la direcció de l'arquitecte Camil Pallà. Es va netejar la façana de ponent, es va substituir la finestra circular per una de doble esqueixada i es va enderrocar un cos afegit a aquesta mateixa façana. Es va suprimir un cos cobert, que s'adossava pel darrere al campanar d'espadanya de dos arcs. El campanar es va consolidar, es va coronar amb lloses disposades a dues aigües i es va desparejar la part inferior dels dos arcs. En aquesta època (1960) es van localitzar els fonaments romànics de l'absidiola nord i es va reconstruir a imitació de l'absis central. L'interior es va picar i es va deixar a pedra vista, però es va enlluir de nou la volta de l'absis central i del presbiteri. Es van destapiar totes les finestres de doble esqueixada de l'església i s'hi van col·locar vidres.

L'any 1961 es va començar a excavar el subsòl del presbiteri i l'absis. Es van trobar restes de l'església preromànica, de planta trapezoïdal, i el suport mutilat de l'altar primitiu. L'altar es va muntar de nou sobre els suports d'un altar preromànic procedent de l'antiga església de Santa Maria de les Esglésies, en el centre de la nau i sota el cimbori. També es van trobar dos antics capitells, probablement pertanyents a l'arc triomfal de l'església preromànica. Són decorats amb fulles lanceolades, bordons i un rosari de flors de set pètals. Es conserven al Museu Comarcal de Manresa.

L'any 1981 la Diputació hi tornà a intervenir, sota una nova direcció de l'arquitecte Antoni González. Es va procedir a la neteja, consolidació i reparació de teulades, es va posar un paviment i es va tornar a col·locar l'ara al presbiteri. També es van instal·lar punts d'enllumenat a la nau i al presbiteri, i es va

fer una recuperació virtual de l'absidiola sud desapareguda, sense enderrocar la sagristia. El 1981-83 una nova intervenció de la Diputació va acabar de restaurar el conjunt. Una actuació polèmica va consistir a col·locar un mirall a l'absidiola sud, que provoca l'efecte com si aquesta encara existís.

Informació facilitada per Josep M. Badia.

Història

Aquest ja era un lloc habitat des d'època antiga, ja que l'historiador Josep M. Badia ha trobat vestigis arqueològics d'època romana prop de l'església. Tenint en compte la proximitat d'un altre santuari amb restes antigues, com és Santa Maria de les Esglésies, no seria estrany que aquests fossin llocs de culte ja des d'antic.

Al segle X Sant Cugat de Salou era una possessió del monestir de Ripoll, i ho va continuar sent en els segles posteriors. L'any 925 el comte de Cerdanya, Miró II el Jove, va fer donació en el seu testament de la parròquia de Sant Cugat i d'un alou anomenat *Ecclesias Clavatas*. En el precepte del rei Lotari de l'any 982 que aquest concedia a Ripoll es continua fent esment d'aquesta possessió. I en el precepte del rei franc Lluís l'Ultramarí de l'any 938, on aquest confirmava els béns del monestir de Ripoll, s'indiquen els límits de dit alou, que estaria situat al sud de Sant Cugat, a la zona de Taurons, i no incloïa ni Santa Maria de les Esglésies ni la major part de la parròquia de Sant Cugat. Segons Josep M. Badia, sobre l'alou *Ecclesias Clavatas* sempre hi ha hagut molta confusió, i no s'ha de confondre amb el lloc d'*Ecclesias Clavatas*, que es trobava al voltant de l'església de Santa Maria de les Esglésies i pertanyia al monestir de Sant Llorenç prop Bagà.

Així doncs, la parròquia de Sant Cugat va estar des del moment de la seva donació sota la jurisdicció dels abats de Ripoll. Segons Josep M. Badia, constituïa una senyoria o demarcació independent del castell de Castelladral. La rivalitat entre el monestir de Ripoll, que es comptava entre els més destacats de Catalunya, i el de Sant Llorenç prop Bagà, que ja hem dit que posseïa Santa Maria de les Esglésies, s'ha adduït per explicar l'existència d'un temple tan notable en un indret rural i sense una especial rellevància. Ja hem dit que la construcció primitiva de les Esglésies era molt semblant i es podia equiparar, en importància, a la de Sant Cugat.

Per la ubicació de les restes preromàniques sembla que el primer temple de Sant Cugat tenia la mateixa orientació que l'actual; és a dir, amb la capçalera orientada a llevant. L'edifici actual es considera una construcció de la segona meitat del segle XI. L'any 1040 el topònim de l'església s'havia convertit en Sant Cugat de Castelladral. L'any 1106 de l'església en tenien cura des de Montserrat, que aleshores formava part del priorat de Ripoll. L'any 1293 l'església era coneguda com a Sant Cugat de l'Alou, i el 1312 consta com a simple parròquia rural. L'església va conservar la condició de parròquia en els segles futurs.

El 1599 es va substituir el portal romànic per un de nou en el mateix lloc de l'antic. Entorn de l'any 1689 apareix la denominació "del Racó", però l'església continua utilitzant el primer nom de Salou. La qualificació popular de "Racó", que és la que està més arrelada entre la gent de la zona, deu fer referència a les característiques de l'indret. Es documenta també a la masia de l'"Alzina del Racó". L'any 1665 es va construir la sagristia, que va suposar la destrucció de l'absidiola sud del temple romànic.

Si bé suposem que al principi degué existir una certa rivalitat entre Santa Maria de les Esglésies i Sant Cugat, el cert és que el 1580 les Esglésies ja consta com a annexa de Sant Cugat i formant part de la mateixa parròquia. Totes les esglésies de l'actual municipi de Navàs pertanyien al bisbat d'Urgell, i quan l'any 1593 es creà el de Solsona s'hi van traspasar. Però Sant Cugat i Santa Maria de les Esglésies eren una excepció i la pertinença d'aquesta parròquia al monestir de Ripoll va comportar diferents discòrdies entre

els abats de Ripoll i els bisbes, sobretot referent a la provisió del capellà. L'any 1774 el bisbe de Solsona va firmar una concòrdia amb l'abat del monestir de Ripoll, per la qual li cedia tota la jurisdicció sobre Sant Cugat. El 1835, amb la desamortització dels béns de l'Església, va passar a ser administrada pel bisbat de Vic, i el 1874 es va agregar definitivament al de Solsona.

La parròquia de Sant Cugat era poblada sobretot per masos dispersos. En el cadastre de 1746 hi consten vuit propietaris de masos. Els més destacats eren les Esglésies, Sallés i el Soler. A més, al voltant de l'església de Sant Cugat s'hi concentraven dues o tres cases que constituïen un petit nucli, el qual sabem que ja existia al segle XVIII. Són can Salou, de la qual coneixem referències de principis del segle XVIII, la Rectoria, que conserva una llinda del 1714, i cal Gemilà, també documentada en aquesta època. Cal dir que la parròquia posseïa cal Mas i cal Gemilà, que era una casa sense terres.

Ja al segle XX, durant la Guerra Civil foren cremats l'antic retaule de l'església (probablement d'origen barroc) i els altars.

Bibliografia

BADIA, J.M. (1988). "Navàs". *Història del Bages*, Volum II. Edicions Parcir. Manresa, p. 162-164.

BARRAL, X. (1981). *L'art pre-romànic a Catalunya. Segles IX-X*. Ed. 62, Barcelona, p. 231.

BENET, A. (1984). "Sant Cugat Salou (o del Racó)". *Catalunya Romànica*. El Bages, volum XI. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p. 342-345.

CAIXAL, ÀLVAR; VILAMALA, Imma i altres (2018). *Pla Especial Urbanístic de protecció del patrimoni i catàleg de béns arquitectònics, històrics i ambientals de Navàs (Bages)*. Ajuntament de Navàs. Fitxes 37.01.EA, 05(37)CA.

ESTRUCH, Maria. "Sant Cugat del Racó o de Salou (Bages)", *Arrels* (blog d'interent).

GARCIA, J.; VILANOVA, J.M. (1981). "Capella de Sant Cugat del Recó (o de Salou o de Castelladral)". *Inventari del Patrimoni Cultural Europeu (COAC)*. Fitxes 1.

GASOL, J.M. (1968). "Sant Cugat del Racó: un monument excepcional". *Butlletí del Centre excursionista de la Comarca del Bages*, núm. 4 (2na època). Manresa, p. 23.

GONZÀLEZ, A.; JAEN, G.; BASTARDES, A. (1983). "Església de Sant Cugat del Racó". *La restauració, ara i aquí. Memòria 1981-1982*. SCCM. Diputació de Barcelona. Barcelona, p. 73- 78.

JUNYENT, E. (1983). *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*. Curial Edicions Catalanes – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 170-171, 217.

JUNYENT, F.; MAZCUÑÁN, A. (1984). "Sant Cugat Salou (o del Racó)". *Catalunya Romànica*. El Bages, volum XI. Fundació Enciclopèdia Catalana. Barcelona, p. 342-345.

LACUESTA, R. (2000). *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX-XX)*. *Les aportacions de la Diputació de Barcelona*. Diputació de Barcelona. Barcelona.

PLADEVALL, A. "Memòria Històrico-descriptiva de Sant Cugat del Racó". Manuscrit, original. 2 folis. Fons documental Diputació de Barcelona.

PUIG I CADAFALCH, J.; FALGUERA, A.; GODAY, J. (1911). *L'arquitectura romànica a Catalunya*. I.E.C., vol. II. Barcelona, p. 273-274.

SITJES, X. (1959). "El arte antiguo de la comarca del Bages. Sant Cugat del Racó". *Bages*, núm. 77. Manresa, p. 11.

SITJES, X. (1965). *Sant Cugat del Racó. Breu resum històric-artístic*. Manresa, 01.05.1965. Fullet.

SITJES, X. (1973). "Missa dels Muntanyencs a Sant Cugat del Racó en memòria dels excursionistes morts durant l'any". Foment Excursionista de Barcelona. 11.11.1973. Fullet. Fons documental Diputació de Barcelona.

SITJES, X. (1977). *Les esglésies pre-romàniques de Bages, Berguedà i Cardener*. Manresa, p. 123-125, 195-196.

Enllaços d'interès:

[Blog de Maria Estruch "Arrels"](#)

